

EL LLIBRE *QÜESTIONS DE VIDA*
DE MOIXÉ NATAN, JEU DE TÀRREGA
Estudi preliminar, edició crítica i traducció catalana
d'una col·lecció medieval
de proverbis hebreus

Tesi presentada per JOSEP XAVIER MUNTANÉ I SANTIVERI per a
l'obtenció del títol de doctor en Filologia Semítica

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

UNIVERSITAT DE BARCELONA
DEPARTAMENT DE FILOLOGIA SEMÍTICA

EL LLIBRE *QÜESTIONS DE VIDA*
DE MOIXÉ NATAN, JUEU DE TÀRREGA

*Estudi preliminar, edició crítica i traducció catalana
d'una col·lecció medieval
de proverbis hebreus*

Tesi presentada per JOSEP XAVIER MUNTANÉ I SANTIVERI per a
l'obtenció del títol de doctor en Filologia Semítica

Directors de tesi: Dra. ANA MARÍA BEJARANO ESCANILLA i
Dr. JOSÉ RAMÓN MAGDALENA NOM DE DÉU

Programa: *Gresol de la Mediterrània antiga,*
bienni 2003-2005

Barcelona, novembre de 2009

השר לקול צנור גלי מליצתך ים אל תהום קורא עליהם לך יתרון
ובמעלה לך אוצרות אשר נפש בהם תדישן ותצחק ליום אחרון

*Qui recita versos al murmuri del salt d'aigua, les ones de la teva poesia
el duran mar endins; qui les llegeix, gràcies a tu exultarà.
En la teva excel·lència hi ha tresors amb què l'ànima
se sadolla i es riu del dia de demà.*

(Poeta desconegut: poema d'elogi dedicat a Moixé Natan)

PREFACI

UNS MOTS DE PRESENTACIÓ I AGRAÏMENT

Fa uns quants anys, no sabia valorar si pocs o molts, però és cert que ja són uns quants, mentre m'esperava per matricular-me al Bíblic i les hores anaven passant lentament, un dels secretaris que, per la feina que feia, de tant en tant sortia del seu despatx i travessava la sala plena de sol·licitants, potser jutjant per la meua cara l'enuig que l'espera em causava, em va recomanar amb veu baixa: «*Pazienza!*». Aquest fou el meu primer contacte amb el món acadèmic vinculat a la llengua hebrea... Ara, quan miro cap enrere i recordo la gènesi d'aquesta tesi i el seu llarg procés de gestació, puc jutjar l'avís d'aquell secretari romà de premonitori: si no ha paciència, si no s'és capaç de suportar la lenta durada d'una investigació, no hi pot haver tesi . Les idees i les paraules que les expressen necessiten el seu temps: han de trobar el seu lloc just i precís i aquest no sempre es revela d'entrada i, com si tinguessin vida

pròpia, van canviant de posició fins que sembla que troben l'emplaçament adequat... per un cert temps.

He d'admetre que al llarg d'aquest treball no sempre he estat pacient. No és aquesta una disposició que em sigui innata. Ara bé, si no se m'ha fet feixuc es deu en bona part a l'assumpte que s'hi tracta. Quan, uns anys després de l'escena recordada a l'inici i havent ja retornat a Barcelona, vaig començar a assistir a les sessions de doctorat, l'elecció del tema de la tesi fou el primer assumpte que em vaig proposar de resoldre. Si aquesta qüestió em turmentà una bona temporada fou perquè entre els requisits que volia que complís, hi figurava el de l'empatia personal. Al cap i a la fi, si li havia de dedicar els propers anys de la meua vida, no em semblava forassenyat que fos quelcom amb què em sentís plenament identificat, íntimament vinculat.

Un dels meus professors de doctorat i un dels directors d'aquest treball, el Dr. Ramon Magdalena Nom de Déu, va partir el mar en dos quan em va aconsellar: «Si ets de Tàrraga, per què no et dediques a estudiar els jueus de la teua ciutat?» Després d'un grapat d'anys passats lluny de Tàrraga, durant els quals les meves estades a la ciutat van ser breus i limitades gairebé sempre a l'àmbit familiar, el motiu amb què ara se'm proposava que hi tornés el vaig trobar molt interessant i atractiu, entre altres raons perquè la ciutat vers la qual em dirigia no era la que ja coneixia, sinó la Tàrraga que va existir abans de 1492.

La presa de consciència sobre la poca informació que existia sobre els habitants jueus de la Tàrraga medieval, en comptes de desanimar-me va esperonar la meua curiositat. Vaig decidir que dedicaria el juliol i part de l'agost de l'estiu del 2004 a revisar els volums medievals que es

guarden a l'Arxiu Comarcal de Tàrrrega [ACT] a la recerca de referències jueves. Quina no fou la meua sorpresa quan ja als folis inicials del llibre per on havia endegat la tasca de buidatge –el que obre la sèrie de llibres d'actes del consell de la vila, de l'any 1300– vaig trobar les primeres notícies de jueus targarins de les moltes que, a finals d'agost, hauria acabat aplegant. N'hi havia que ja havien estat publicades, però la majoria encara eren inèdites. Quan l'estiu de 2004 arribà a la seva fi sabia del cert que una part de la Tàrrrega jueva no havia desaparegut, sinó que havia reposat, aliena a tot i ignorada de tothom, entre les actes, els bans, les èpoques i els documents diversos que havien resistit l'embat del temps i dels homes, però ara, que l'havia desvetllada, vaig prendre la determinació de mantenir-la desperta perquè tothom que s'hi apropés pogués percebre el seu encís, el seu vigor d'un temps.

La transcripció, la compilació i el regest dels documents relatius a la comunitat jueva targarina, que fou l'objecte d'una de les meves tesines, dirigida i finalment publicada amb l'ajuda pacient i generosa del professor Ramon Magdalena, van permetre que em fes una idea precisa de l'evolució històrica de l'aljama de Tàrrrega. Vaig poder determinar la durada i la intensitat de les oscil·lacions regides adés per la fortuna adés per l'adversitat: la primera meitat del segle XIV i els dos darrers terços del segle XV foren els moments àlgids d'aquells targarins de religió no cristiana; amb l'ajuda dels documents retrobava els protagonistes d'aquells anys i prenia esment dels fets que, sense importar si havien estat assenyalats o banals, foren el motiu pel qual figuraven als documents.

I fou llavors quan, preocupat encara per un tema de tesi que no acabava de definir, un nom lligat a una nissaga poderosa i a un d'aquests

períodes d'esplendor es va anar imposant pel seu propi compte. No m'era pas un nom desconegut. De fet m'atreuria a dir que, de tots els jueus que visqueren a l'aljama de Tàrrega, el seu fou un dels primers noms que jo i molts altres havíem sentit pronunciar. I no pas poques vegades. Mai, però, m'havia plantejat que l'objecte d'estudi de la meua tesi l'acabés inspirant la figura de Moixé Natan.

Poc s'havia publicat d'ell, però en comparació al que s'havia escrit d'altres, ja era molt. I què sabíem exactament de Moixé Natan? Entre altres coses que una part del seu temps la dedicà a escriure poemes, de to sapiencial, en català i en hebreu. I que si els seus versos catalans romanen perduts o desapareguts, cosa que no se sap del cert, els hebreus s'han conservat. L'edició crítica de la col·lecció de proverbis en hebreu de Moixé Natan i la seva traducció al català –la primera que es faria de l'obra sencera a una altra llengua– van anar prenent cos com a tema de tesi i, després de mesos de recerca de manuscrits, edicions antigues i també, com explicarem més endavant, d'algun ensurt, van quedar finalment fixades. De llavors ençà que no hi he parat de treballar i aquí en teniu el resultat.

Jo, que visc en un poble costaner, he comparat sovint la tesi amb el mar. Hi ha dies en què l'aigua hi reposa calma i pots veure el fons sorrenc, les roques amb la vegetació marina i els peixos que s'hi mouen amb una claredat esbalaïdora, com si entre els elements i qui els contempla no hi hagués res que els separés. Però hi ha dies en què el mar amaga els seus secrets sota un onatge impetuós i t'allunya d'ell amb un bramul esfereïdor. L'objecte del meu estudi, aquesta tesi, unes vegades l'he sentit tan a prop i unes altres, tan lluny! Però sempre –aquest era un

dels meus requisits— i en tot moment m’ha seduït per la seva bellesa. O no són igual de belles —espero que em doneu la raó— la lectura d’un poema o d’un document medieval finalment transcrit i traduït i la dels mateixos textos quan encara les grafies antigues dansen amunt i avall, incomprendibles del tot, i de manera semblant ho fan els continguts de les paraules que no s’han pogut desxifrar, talment les ones d’una mar embogida?

Una tesi és un repte. I en la que ara esteu llegint el repte és doble: històric i filològic. Ella ha estat l’excusa ideal per tal de poder estudiar la Tàrrrega de la primera meitat del segle XIV, amb un èmfasi especial en la Tàrrrega jueva, a fi de situar-hi i, al seu torn, aprofundir la figura de Moixé Natan. He revisat documents ja publicats, cosa que en alguna ocasió m’ha permès de corregir-ne les lectures parcials o deficientes que se n’havien fet o, amb molta paciència, completar-ne les citacions quan, per error humà o potser per gasiveria intel·lectual, no només eren errònies sinó que en algun cas dificultaven o impossibilitaven l’accés als documents originals. I també apporto documentació inèdita. La interpretació de tot aquest material està al darrere del primer capítol, dedicat a l’estudi històric de la figura de Moixé Natan.

El repte filològic s’ha fet palès a la resta de capítols i val a dir que ho ha fet des d’un front ben variat de desafiaments. El capítol segon s’apropa a l’obra de Moixé Natan des de l’àmbit de la història de la literatura medieval, tant catalana com hebrea: s’hi analitza de manera detallada la seva producció, centrant-se òbviament en *Qüestions de vida*, bo i mirant de comprendre-la, en el que té d’herència i en el que ofereix de creació pròpia i original, dins del corrent paremiològic medieval. El

capítol tercer, més tècnic, descriu els manuscrits i les edicions que ens han transmès, sencer o fragmentari, el text de *Qüestions de vida* i aporta claror sobre la història de la seva transmissió textual bastint una hipòtesi de *stemma*. El capítol quart s'enfronta als proverbis de Moixé Natan des d'una perspectiva literària i posa al descobert que de manera paral·lela i complementària a l'ús seriós d'una estètica plasent, emprada per a embolcallar de manera llaminera un contingut ètic i espiritual, s'hi troba també una dimensió lúdica del text, que es beslluma al darrera de les cites bíbliques, les repeticions verbals, les rimes enginyoses, etc.

Finalment el capítol cinquè, el darrer i el més llarg de la tesi, edita críticament el text de *Qüestions de vida* en la seva forma actual, fent-lo precedir de l'exordi poètic i afegint-li al final els poemes d'elogi que Moixé Natan va rebre quan, possiblement cap a mitjan segle XIV, va fer públic en el que devia ser el seu cercle literari, el recull de proverbis que havia acabat d'escriure. Complemento l'edició crítica del text hebreu amb la seva traducció completa al català.

Una tesi és un repte –deia més amunt– i hi ha qui hi afegeix el qualificatiu de «personal»: un repte personal. Si ho diu en el sentit que una tesi et demana sacrifici, disciplina, objectivitat, humilitat, *pazienza* i altres qualitats... no diré que no. Però si ho entenem en el sentit que una tesi implica moltes altres persones a part del qui l'escriu, diré que té tota la raó. Una tesi és feta de moltes vides. Les vides dels qui la dirigeixen, per exemple, que han de renunciar al seu temps per a revisar i corregir un text que, ni de bon tros lluny, no els motiva tant com al doctorand. No trobo, doncs, prou paraules per agrair la generositat i amabilitat del Dr. Ramon Magdalena a l'hora de revisar l'apartat històric i paleogràfic

d'aquesta tesi i, de manera semblant, la que ha tingut la Dra. Ana María Bejarano Escanilla a l'hora d'examinar l'apartat literari i les mil i una qüestions relacionades amb l'edició crítica del text hebreu i la seva traducció al català; el suggeriment d'un títol diferent del que les tradicions francesa i catalana havien mig consagrat per a aquesta obra de Moixé Natan, coneguda fins ara com a *Font(s) de vida*, li dec a ella... i si continués per aquí, creieu-me que no acabariem. Desconec com són les trobades dels altres doctorands amb els seus directors, però sempre recordaré les que he passat al despatx de l'Ana veient com una vocal qualsevol es revestia de sobte amb la dignitat de la llicència poètica o quan, a força de contrastar totes les accepcions hagudes i per haver, reals i figurades, arribàvem a un consens sobre la traducció d'un mot obscur o d'un verset enrevessat que el mestre i poeta targarí va escriure envoltat de misteri.

Vull donar les gràcies també a totes aquelles persones que en un moment o un altre m'han ajudat a fer realitat aquest projecte. Al Yedid Haar de la Bloomfield Library for Humanities and Social Sciences de la Universitat Hebrea de Jerusalem, que em va posar en el bon camí a l'hora d'emprendre la recerca bibliogràfica que va donar el tret de sortida d'aquest treball. Al Benjamin Richler i a la Yael Okun, del Manuscripts Department & Institute of Microfilmed Hebrew Manuscripts de Jerusalem, que em van ajudar a identificar el nombre de manuscrits i edicions antigues de *Qüestions de vida* i em van subministrar tota la informació necessària de cara a la seva edició. Als senyors Dr. Laurent Hercher (de la Biblioteca Nacional de París), Dr. Kinga Devenyi (de l'Acadèmia Hongaresa de Ciències de Budapest), Shimon Schwartz (de la Biblioteca Karlin Stolín de Jerusalem), Dr. Hartmut-Ortwin Feistel (de

la Biblioteca Estatal de Berlín), David S. Sassoon (de la Biblioteca Sassoon de Jerusalem) i Dr. Vladimir N. Zaitsev (de la Biblioteca Nacional de Rússia a Sant Petersburg), que m'han simplificat la col·locació dels manuscrits al permetre'm que des d'Israel se'm proporcionessin les còpies dels originals que ells conserven als seus centres respectius. Al Sr. Herbt Moscot, de Jerusalem, per la bondat amatent que sempre m'ha mostrat, especialment a l'hora de resoldre *in situ* alguns dels problemes amb què al llarg d'aquests anys m'he anat trobant. A l'Eduard Feliu, beneïda sigui la memòria del just! perquè abans que res existís, quan aquesta tesi era només una llavor diminuta que no sabia si mai arribaria a germinar, va saber intuir el que podia arribar a donar de si i em va engrescar a dur-la endavant. Al Jaume Riera, per les observacions que va voler compartir amb mi sobre la figura històrica de Moixé Natan. A fra Lluís Solà, del monestir de Poblet, per la correcció de les traduccions llatines i la pregària constant amb què ha sostingut aquest pobre pecador. A la meva família, que ha acceptat amb benvolença les renúncies i els silencis que la tesi ha imposat a les nostres vides. I a l'estol d'amics i companys que al llarg d'aquests anys han tingut la bondat de preocupar-se per aquesta tesi i pel qui l'escrivia, animant-me i esperonant-me amb frases de l'estil: «però encara no acabes?...»; gràcies, de manera especial, a l'Oriol i la Montse (de Tàrrrega), la Rosa (de Santa Coloma de Queralt), el Josep i la Maria (de Barcelona), el Josemari i el Roger (de Reus)...

Finalment, unes paraules per a qui, durant aquests anys de tesi, ha conviscut amb mi i a qui una i mil vegades li ha tocat interpretar el paper de víctima innocent, reencarnació d'històries que semblaven d'altres temps. Com un altre Isaac, que tampoc s'explica com es pot anar a oferir un holocaust sense anyell, ignorant que ell és la víctima escollida, o com

un altre Samsó, venut una i altra vegada per la persona que estima...
Quantes hores passades en silenci, gairebé al marge de la vida de la
persona amb qui havia decidit de viure plegat! Darrera d'aquesta tesi hi
ha la infinita paciència i l'amor obstinat de la meva parella.

Cunit, tardor de 2009

MÈTODES DE TRANSCRIPCIÓ I ABREVIATURES BÍBLIQUES

Al llarg d'aquest treball segueixo el mètode de transcripció fonètica de l'hebreu al català proposat per les doctores Maria Esperança Barjau i Tessa Calders, del Departament de Filologia Semítica, Secció d'Hebreu i Arameu, de la Universitat de Barcelona (1992 / 1997):

català	hebreu	català	hebreu
l·l	ל	-	ל
m	מ	v	ב
?	מ	b / ?	ב
n	נ	g / gu	ג
?	נ	g / gu / ?	ג
s / ss	ס	d	ד
?	ס	d / ?	ד
-	ע	h	ה
f	פ	h	ה
p / ?	פ	v	ו
ts	צ	?	ז
?	צ	z	ז
q	ק	?	ז
?	ק	kh	ח
r	ר	t	ט
x / ix	ש	?	ט
?	ש	i	י
s / ss	ש	?	י
?	ש	kh	כ
t	ת	c / k / ?	כ
t / ?	ת	l	ל

A l'hora de transcriure al català els mots àrabs que apareixen al capítol segon he optat per seguir la “Proposició sobre els sistemes de transliteració i transcripció dels mots àrabs al català (publicat per acord del 21 de desembre de 1989)”, a: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica I*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990, pp. 141-158.

Els llibres bíblics els cito adoptant les abreviatures que proposa la Bíblia Catalana Interconfessional (1993):

PENTATEUC

Gn Gènesi
Ex Èxode
Lv Levític
Nm Nombres
Dt Deuteronomi

Ha Habacuc
So Sofonies
Ag Ageu
Za Zacaries
Ml Malaquies

ESCRITS

LLIBRES PROFÈTICS

Js Josuè
Jt Jutges
1Sa Primer llibre de Samuel
2Sa Segon llibre de Samuel
1Re Primer llibre dels Reis
2Re Segon llibre dels Reis
Is Isaïes
Jr Jeremies
Ez Ezequiel
Os Osees
Jl Joel
Am Amós
Ab Abdies
Jo Jonàs
Mi Miquees
Na Nahum

Sl Salms
Jb Job
Pr Proverbis
Rt Rut
Ct Càntic dels càntics
Coh Cohèlet (Eclesiastès)
Lm Lamentacions
Est Ester
Dn Daniel
Esd Esdres
Ne Nehemies
1Cr Primer de les Cròniques
2Cr Segon de les Cròniques

ÍNDEX

PREFACI III

Uns mots de presentació i agraïment *III*

Mètodes de transcripció i abreviatures bíbliques *XII*

ÍNDEX GENERAL..... XV

CAPÍTOL I. INTRODUCCIÓ A LA VIDA I AL CONTEXT HISTÒRIC

DE MOIXÉ NATAN 1

1. Moixé i Xelomó Natan: dos germans jueus de Tàrrrega *2*

2. Les dedicacions diverses de Moixé Natan *7*

2.1 L'exercici de Moixé Natan com a mediador legal *8*

2.2 La dedicació dels germans Natan al préstec a interès *12*

2.2.1 La relació fiscal dels Natan amb la monarquia:
préstecs, subsidis i privilegis *13*

2.2.2 Prestadors de municipis *19*

2.2.3 Els deutes de l'orde de l'Hospital *23*

2.3 L'interès pel comerç de Moixé Natan *25*

3. Moixé Natan. Anys de glòria i de misèria *29*

3.1 La tragèdia s'instal·la a casa del germà *30*

3.2 La bona fama de Moixé Natan *34*

3.3 L'avalot de 1348 *40*

3.4 Cap a una estranya normalitat *52*

4. Els darrers anys: la fi *60*

CAPÍTOL II. INTRODUCCIÓ A L'OBRA ESCRITA DE MOIXÉ NATAN DINS DEL CONTEXT LITERARI MEDIEVAL DEL GÈNERE DIDÀCTIC I SAPIENCIAL DE LES COL·LECCIONS DE PROVERBIS
..... **67**

1. Elements introductoris de la figura literària de Moixé Natan **68**
 2. L'obra en català de Moixé Natan **73**
 3. «Los proverbis de Mossé Naçan» dins de la literatura paremiològica medieval catalana (segles XIII-XIV) **84**
 4. L'obra en hebreu de Moixé Natan **94**
 - 4.1 Títol de la col·lecció de proverbis **104**
 - 4.2 L'exordi poètic de l'obra **110**
 - 4.3 La divisió del llibre en capítols o מאמרים **114**
 - 4.4 Els proverbis **116**
 5. El llibre *Qüestions de vida* de Moixé Natan i la literatura paremiològica medieval hebrea (segles XIII-XIV) **122**
 6. El llibre *Qüestions de vida* de Moixé Natan i les col·leccions de proverbis hebrees i catalanes **131**
- Apèndix I.* Elenc de capítols i distribució dels proverbis segons les diverses tradicions textuals de *Qüestions de vida* **134**
- Apèndix II.* Elenc de metres presents a *Qüestions de vida* i dels proverbis on aquests són emprats **138**

CAPÍTOL III. ELS MANUSCRITS I LES EDICIONS DE *QÜESTIONS DE VIDA DE MOIXÉ NATAN* 143

1. Elenc i descripció dels manuscrits i edicions de *Qüestions de vida* **144**

1.1 Manuscrit de París (P) **144**

1.1.1 Dades codicològiques **144**

Datació i procedència **144**

Tipus de suport, estat de la tinta i del suport
144

Foliació **144**

Organització dels folis **145**

Tipologia del text **145**

1.1.2 Anàlisi paleogràfica **145**

1.1.3 Organització del text i contingut **148**

1.2 Manuscrit de Londres (L^M) **150**

1.2.1 Dades codicològiques **150**

Datació i procedència **150**

Tipus de suport, estat de la tinta i del suport
150

Foliació **150**

Organització dels folis **151**

Tipologia del text **151**

Anotacions de propietaris **151**

1.2.2 Anàlisi paleogràfica **152**

1.2.3 Organització del text i contingut **154**

- 1.3 Edició impresa de Constantinoble (C) **156**
 - 1.3.1 Dades codicològiques **156**
 - Datació i procedència **156**
 - Tipus de suport, estat de la tinta i del suport **157**
 - Foliació **158**
 - Organització dels folis **158**
 - Tipologia del text **158**
 - 1.3.2 Anàlisi paleogràfica **158**
 - 1.3.3 Organització del text i contingut **161**
- 1.4 Edició impresa de Venècia (V) **163**
 - 1.4.1 Dades codicològiques **163**
 - Datació i procedència **163**
 - Tipus de suport, estat de la tinta i del suport **163**
 - Foliació **163**
 - Organització dels folis **163**
 - Tipologia del text **163**
 - 1.4.2 Anàlisi paleogràfica **164**
 - 1.4.3 Organització del text i contingut **164**
- 1.5 Manuscrit privat (p) **166**
 - 1.5.1 Dades codicològiques **166**
 - Datació i procedència **166**
 - Tipus de suport, estat de la tinta i del suport **166**
 - Foliació **166**
 - Organització dels folis **167**
 - Tipologia del text **167**

- 1.5.2 Anàlisi paleogràfica **167**
- 1.5.3 Organització del text i contingut **169**
- 1.6 Manuscrit de Budapest (Bp) **170**
 - 1.6.1 Dades codicològiques **170**
 - Datació i procedència **170**
 - Tipus de suport, estat de la tinta i del suport **170**
 - Foliació **171**
 - Organització dels folis **171**
 - Tipologia del text **171**
 - 1.6.2 Anàlisi paleogràfica **171**
 - 1.6.3 Organització del text i contingut **174**
- 1.7 Manuscrit de Jerusalem (J^B) **176**
 - 1.7.1 Dades codicològiques **176**
 - Datació i procedència **176**
 - Tipus de suport, estat de la tinta i del suport **176**
 - Foliació **176**
 - Organització dels folis **176**
 - Tipologia del text **177**
 - 1.7.2 Anàlisi paleogràfica **177**
 - 1.7.3 Organització del text i contingut **180**
- 1.8 Manuscrit de Jerusalem (J^K) **181**
 - 1.8.1 Dades codicològiques **181**
 - Datació i procedència **181**
 - Tipus de suport, estat de la tinta i del suport **181**

- Foliació **181**
- Organització dels folis **182**
- Tipologia del text **182**
- 1.8.2 Anàlisi paleogràfica **182**
- 1.8.3 Organització del text i contingut **185**
- 1.9 Manuscrit de Berlín (B) **186**
 - 1.9.1 Dades codicològiques **186**
 - Datació i procedència **186**
 - Tipus de suport, estat de la tinta i del suport **186**
 - Foliació **186**
 - Organització dels folis **186**
 - Tipologia del text **187**
 - 1.9.2 Anàlisi paleogràfica **187**
 - 1.9.3 Organització del text i contingut **190**
- 1.10 Manuscrit de Jerusalem (J^S) **192**
 - 1.10.1 Dades codicològiques **192**
 - Datació i procedència **192**
 - Tipus de suport, estat de la tinta i del suport **192**
 - Foliació **192**
 - Organització dels folis **193**
 - Tipologia del text **193**
 - Anotacions de propietaris **193**
 - 1.10.2 Anàlisi paleogràfica **194**
 - 1.10.3 Organització del text i contingut **198**

- 1.11 Manuscrit de Sant Petersburg (StP) **199**
 - 1.11.1 Dades codicològiques **199**
 - Datació i procedència **199**
 - Tipus de suport, estat de la tinta i del suport **199**
 - Foliació **199**
 - Organització dels folis **199**
 - Tipologia del text **200**
 - Anotacions de propietaris **200**
 - 1.11.2 Anàlisi paleogràfica **200**
 - 1.11.3 Organització del text i contingut **202**
- 1.12 Edició impresa d'Husiatyn (*H*) **203**
 - 1.12.1 Dades codicològiques **203**
 - Datació i procedència **203**
 - Tipus de suport, estat de la tinta i del suport **203**
 - Foliació **203**
 - Organització dels folis **203**
 - Tipologia del text **203**
 - 1.12.2 Anàlisi paleogràfica **204**
 - 1.12.3 Organització del text i contingut **204**
- 2. Proposta de *stemma* per a la tradició textual de *Qüestions de vida* **205**
- 3. Edicions i estudis moderns de *Qüestions de vida* **212**

CAPÍTOL IV. APROXIMACIÓ A *QÜESTIONS DE VIDA EN TANT QUE OBRA LITERÀRIA* 223

1. Una col·lecció de proverbis ritmats 226
 - 1.1 Hipèrbaton 227
 - 1.2 Epífrasi 229
 - 1.3 El·lipsi 230
 - 1.4 Polisíndeton 231
 - 1.5 Formes inapropiades 233
2. Una col·lecció de proverbis rimats 235
3. El paral·lelisme a *Qüestions de vida* 242
 - 3.1 Paral·lelisme de tipus morfològic 242
 - 3.2 Paral·lelisme de tipus sintàctic 245
 - 3.3 Paral·lelisme de tipus semàntic 248
 - 3.4 Encavalcament 250
4. Altres figures estilístiques 253
 - 4.1 Trops 254
 - 4.1.1 Metonímia 254
 - 4.1.2 Sinècdoque 254
 - 4.1.3 Metàfora 255
 - 4.1.4 Sinestèsia 255
 - 4.1.5 Ironia 255
 - 4.1.6 Perífrasi 256
 - 4.1.7 Antonomàsia 257
 - 4.1.8 Èmfasi 257
 - 4.1.9 Hipèrbole 258

4.2 Figures de paraula per afegiment **259**

4.2.1 *Gradatio* **259**

4.2.2 Epanadiplosi **259**

4.2.3 Anàfora **260**

4.2.4 Epífora **260**

4.2.5 Paranomàsia **261**

4.2.6 Figura etimològica **261**

4.2.7 Sinonímia **262**

4.2.8 Diàfora **263**

4.2.9 Enumeració **264**

4.3 Figures de paraula per supressió **265**

4.4 Figures de pensament **265**

4.4.1 Antítesi **265**

4.4.2 Quiasme **266**

4.4.3 Símil **267**

4.4.4 Merisme **267**

4.4.5 Prosopopeia **268**

4.4.6 Pregunta retòrica **268**

4.4.7 Exclamació **269**

4.4.8 Onomatopeia **269**

**CAPÍTOL V. EDICIÓ CRÍTICA I TRADUCCIÓ CATALANA DE
QÜESTIONS DE VIDA DE MOIXÉ NATAN 271**

1. Exordi poètic de *Qüestions de vida* 273

Paràgraf 1 274

Paràgraf 2 276

Paràgraf 3 277

Paràgraf 4 280

Paràgraf 5 282

Paràgraf 6 286

Paràgraf 7 289

Paràgraf 8 291

Paràgraf 9 291

Paràgraf 10 292

Paràgraf 11 293

Paràgraf 12 293

Paràgraf 13 295

Traducció 299

2. Els proverbis de *Qüestions de vida* 311

Títol de la col·lecció de proverbis 311

Capítol 1: Sobre la saviesa 313

Capítol 2: Sobre el consell 323

Capítol 3: Sobre la fe 327

Capítol 4: Sobre la pregària 330

Capítol 5: Sobre l'aplicació 333

Capítol 6: Sobre la diligència 336

Capítol 7: Sobre la humilitat 340

- Capítol 8: Sobre el silenci **343**
- Capítol 9: Sobre la paciència **348**
- Capítol 10: El capítol desè serà sant per al Senyor **352**
- Capítol 11: Sobre la justícia **359**
- Capítol 12: Sobre la visita **363**
- Capítol 13: Sobre el coratge **366**
- Capítol 14: Sobre el perdó **369**
- Capítol 15: Sobre la resignació **372**
- Capítol 16: Sobre el cor **376**
- Capítol 17: Sobre la intel·ligència **379**
- Capítol 18: Sobre la instrucció moral **382**
- Capítol 19: Sobre l'adquisició d'amics **387**
- Capítol 20: Sobre l'adquisició dels qui estimen **391**
- Capítol 21: Sobre l'adquisició de la riquesa **397**
- Capítol 22: Sobre la superioritat de la saviesa en relació a la riquesa **401**
- Capítol 23: Sobre el ric **404**
- Capítol 24: Sobre la moderació **408**
- Capítol 25: Sobre les normes profitoses **410**
- Capítol 26: Sobre la llengua **420**
- Capítol 27: Sobre la humilitat **422**
- Capítol 28: Sobre el que és digne de compassió **425**
- Capítol 29: Sobre l'ocultació del secret **428**
- Capítol 30: Sobre el rei **430**
- Capítol 31: Sobre el vi **433**
- Capítol 32: Sobre la dona **435**
- Capítol 33: Sobre el menjar **440**
- Capítol 34: Sobre el vestit **443**

Capítol 35: Sobre l'ocupació	447
Capítol 36: Sobre l'esforç	450
Capítol 37: Sobre els articles de luxe	453
Capítol 38: Sobre la cobdícia	455
Capítol 39: Sobre la correcció del temps	458
Capítol 40: Sobre el llinatge	465
Capítol 41: Sobre la retribució	468
Capítol 42: Sobre la vergonya del prec	470
Capítol 43: Sobre la negació de favors	474
Capítol 44: Sobre els germans	477
Capítol 45: Sobre la fermança	479
Capítol 46: Sobre l'enveja	481
Capítol 47: Sobre la burla	484
Capítol 48: Sobre la incoherència	493
Capítol 49: Sobre la niciesa	496
Capítol 50: Sobre la ira	500
Capítol 51: Sobre la desavinença	504
Capítol 52: Sobre la pressa	507
Capítol 53: Sobre la peresa	510
Capítol 54: Sobre els ignorants	514
Capítol 55: Sobre l'orgull	518
Capítol 56: Sobre el grup dels destructors	522
<i>Capítol 56: Amb els rabins no adequats</i>	<i>526</i>
Capítol 57: Sobre la calúmnia	528
Capítol 58: Sobre la pau	531
Indicació d'acabament	537

**APÈNDIX. EDICIÓ CRÍTICA I TRADUCCIÓ CATALANA DELS
POEMES ENCOMIÀSTICS DEDICATS A MOIXÉ NATAN AMB
MOTIU DE LA COMPOSICIÓ DE *QÜESTIONS DE VIDA* 539**

1. Poemes d'elogi **541**

1.1 De Xelomó Bonjudà **541**

[f. 75v / 1] **541**

[f. 75v / 2] **542**

[f. 75v / 3] **542**

1.2 D'Itskhaq Perfet **544**

[f. 96v / 1] **544**

1.3 De Moixé Alatsig **545**

[f. 96v / 2] **545**

1.4 Resposta de Moixé Natan a Moixé Alatsig **546**

[f. 96v / 3] **546**

1.5 D'Itskhaq Vidal **548**

[f. 96v / 4] **548**

1.6 D'Escapat Malet ha-Leví **549**

[f. 97r / 1] **549**

[f. 97r / 2] **549**

[f. 97r / 3] **550**

[f. 97r / 4] **551**

1.7 De Bonjudà Mercadell **552**

[f. 97r / 5] **552**

1.8 De Bonjudà Vidal **553**

[f. 97r / 6] **553**

1.9 De poetes anònims **554**

[f. 97r / 7] **554**

[f. 97v / 1] **554**

[f. 97v / 2] **555**

[f. 97v / 3] **555**

[f. 97v / 4] **556**

ÍNDEX DE PARAL·LELS LITERARIS 559

1. Paral·lels bíblics **559**

2. Paral·lels amb obres legals i sapiencials de la literatura hebrea rabínica i medieval i de la literatura catalana medieval **566**

ÍNDEX BIBLIOGRÀFIC 571

1. Fonts documentals, edicions i traduccions **571**

2. Gramàtiques, diccionaris, concordances i manuals **580**

3. Repertoris documentals i bibliogràfics **586**

4. Estudis **588**